

ŞEYH SAİT İSYANINDA ABDULLAH SADI (KÖR SADI)'NİN FAALİYETLERİ VE YARGILANMASI

Abdullah Sadi (Kör Sadi) 's Activities In Sheikh Sait Rebellion and His Trial

Arş. Gör. Nihal ESEN*

Özet

13 Şubat 1925 tarihinde Diyarbakır'ın Ergani ilçesinin Piran köyünde patlak veren ve kısa süre içerisinde genişleyen Şeyh Sait öncülüğündeki isyan, bölgede oldukça etkili olmuştur. İsyanlılar tarafından önce Genç daha sonra Muş, Çapakçur, Elazığ ve Palu ele geçirilmiştir. 15 Nisan'da Şeyh Sait ve adamları yakalanmış Mayıs ayında isyan tamamen bastırılmıştır.

Şeyh Sait İsyanı'nın arkasında Kürt İstiklal Komitesi'nin olduğu saptanmış ve bu komitede aktif olarak yer alan Kürt Teali Cemiyeti reisi Seyit Abdulkadir, yardımcısı Palulu Abdullah Sadi tutuklanarak Diyarbakır'da bulunan Şark İstiklal Mahkemesine sevk edilmişlerdir.

Palulu Abdullah Sadi isyanın hazırlık aşamasında oldukça aktif rol almış ve Kürt İstiklal Komitesi adına İngilizlerin desteğini alabilmek için çeşitli temasları olmuştur. Bu temaslardan en ilginç 1924 yılında Büyük Britanya Bakanlığı Şark Şubesi memurlarından olduğunu söyleyen ve kendini Mr. Templeton (Templen) olarak tanıtan, esasında Türk gizli polisi memurlarından Nizamettin ile görüşmesidir. Bu görüşmesi onu Şeyh Sait isyanının sanıkları arasında yer almasına ve İstiklal mahkemesinde yargılanarak idamına sebep olmuştur.

Bu çalışmamızda Şeyh Sait İsyanı'nın panoramik bir bakış ile çerçevesi çizilerek, Kör lakaplı Palulu Abdullah Sadi'nin isyanın ön hazırlık aşamasındaki rolü ve İstiklal mahkemelerindeki yargılanması incelenmiş, isyan ile Palulu Kör Abdullah Sadi arasındaki ilişki tarihsel bir perspektifle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Sait İsyanı, Palulu Abdullah Sadi, Mr. Templeton, Şark İstiklal Mahkemesi

Abstract

The rebellion which broke out on 13 February 1925 in Piran village of Ergani district of the city of Diyarbakır and spread out in a short period time under the leadership of Sheikh Sait had been quite influential. Genç, in the first place, and then Muş, Çapakçur, Elazığ and Palu was captured by the rebels. Sheikh Sait and his companions were arrested on 15 April, and the rebellion was suppressed completely by May.

It was detected that Kurdish Independence Committee was behind the Sheikh Sait Rebellion; subsequently Abdullah Sadi from Palu, assistant of Seyit Abdulkadir, who took an active role within the subject committee and was the head of Society for the Elevation of Kurdistan, was arrested and dispatched to Eastern Independence Court in Diyarbakır.

*Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü-Elazığ.

Abdullah Sadi from Palu took a pretty active role during the preparation phase of the rebellion and provided various contacts to gain the help of the English in the name of Kurdish Independence Committee. The most interesting among these contacts were his meeting in 1924 with who introduced himself to be Mr Templeto (Templen) and claimed to be one of the officers of eastern branch of Ministry of Great Britain, who were in fact a Turkish secret police officer named Nizamettin. This meeting of his caused him to be among the suspects of the Sheikh Sait Rebellion as well as to stand the trial at Independence Court and his execution.

In our study, it is attempted to form a frame for the Sheikh Sait Rebellion with a panoramic perspective, examine Abdullah Sadi from Palu's (nicknamed Kör [Blind]) role during the preliminary preparation phase of the rebellion and his trial at the Independence Court, and put forward the relationship with the rebellion and Kör Abdullah Sadi from Palu through a historical perspective.

Keywords: Sheikh Sait Rebellion, Abdullah Sadi from Palu, Mr. Templeton, Eastern Independence Court

Giriş

Şeyh Sait İsyanı

13 Şubat-15 Nisan 1925 tarihleri arasında cereyan eden Şeyh Sait İsyanı'nın sebepleri hususunda araştırmacılar tarafından farklı yorumlar yapılmış olsa da isyanın dinsel nitelikte olduğu görüşünde hem fikir olunduğu görülmüştür. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte siyasi ve sosyal alanda yapılan inkılaplar bazı kesimler tarafından kabul görmemiş ve nitekim halifelüğün kaldırılmasıyla birlikte cumhuriyet rejimine karşı hoşnutsuzluklar daha sesli hale gelmiştir. İsyanı ismini vermiş olan Şeyh Sait'in dini söylemlerle ortaya çıkması da bu sebeptir. İsyanın çıkış sebepleri arasında ulusçu bir hareketin olduğu, bağımsız bir Kürdistan için çalışan Azadi örgütüyle isyancılar arasındaki ilişki ile görülebilmektedir. Nitekim Azadi örgütünün 1924'te Şeyh Sait'in de katıldığı Erzurum'da yapılan ilk kongresinde 1925 yılında çıkarılacak olan isyanın ana stratejisi belirlenmiştir.¹ Bu kongre aynı zamanda Şeyh Sait'in teşkilat içerisinde ön plana çıkmasına sebep olmuş ve ileride yaşanacak gelişmeler, ona isyanın liderliği yolunu açmıştır. Şeyh Sait'in isyanın liderliği pozisyonuna getiren bir diğer etken ise bölge havalisince tanınmış Bir Nakşibendi şeyhi olmasıdır. Şeyh Sait, Elazığ'ın Palu ilçesinde doğmuş olup mera temini için göç ettiği Erzurum'un Hınıs ilçesine yerleşmiştir.² Her yıl yetiştirdiği koyunlarını satmak üzere Halep'e gidip gelmekte olduğundan bu bölge havalisince tanınmıştır.³ Bu seyahatleri dolayısıyla oldukça geniş bir nüfuza sahip olmuştur.

¹ Nurgün Koç, "Şeyh Sait Ayaklanması", *Turkish Studies*, Volume 8/2, Winter 2013, s.156.

² Yaşar Kalafat, *Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar*, Ankara, 1992, s.101.

³ Hakan Kutlu, *Şark İstiklal Mahkemesinde 1925-1927 Döneminde Takrir-i Sükun Kanununun Uygulanması*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2007, s.70.

7 Ağustos 1924 tarihinde İngilizlerin kışkırtması sonucu Hangediği olayı ile Hakkâri Valisi'ni alarak birkaç jandarma erini de şehit etmeleri üzerine patlak veren Nasturi isyanının tenkili devam ederken, çok sayıda er tüfekleriyle firar etmişlerdir.⁴ Kaçanların birçoğunun Azadi örgütü üyesi olması sebebiyle, örgütle ilişkisi olan bölgedeki önemli aşiret reisleri tutuklanmıştır. Şeyh Sait de tutuklanan Cıbranlı Halit Bey'in davasına tanıklık için mahkemece çağırılmış fakat tutuklanma korkusuyla mahkemeye gitmemiştir.⁵ Azadi üyelerinin tutuklanmasıyla, o zamana kadar bölge üzerinde önemli bir etkisi olan Şeyh Sait hareketin lideri olarak ortaya çıkmıştır. Sonrasında Hınıs'tan ayrılarak Çapakçur Palu- Lice- Hani bölgelerine giderek başlangıçta isyana söz verip korkarak geri çekilen aşiretleri isyan için ikna yoluna gitmiştir. Şeyhin bu bölge gezisi sırasında aşiret reisleriyle yapılan toplantıda alınan kararlar gereğince Mart ayında bir ayaklanma başlatılarak, her aşiret kendi liderlerinin komutasında bölgelerini denetim altına alacak, daha sonra kurulacak olan cephelere⁶ geçerek hükümetin karşı saldırıları durdurulacaktır.

Şeyh Sait bu geziler sırasında Ergani'ye bağlı Piran köyünde bulunduğu esnada yanında iki firari askerin tespit edilmesi üzerine jandarmalar tarafından ziyaret edilmiştir. Bu erler Şeyh Sait tarafından teslim edilmemiş ve jandarmaya karşı ateş açılmıştır. 13 Şubatta isyanı erken başlatan bu olayın ardından 14 Şubat 1925 tarihinde Şeyh Sait Emir'ül Mücahidin Muhammed Said Nakşibendi" imzalı önceden hazırlanmış beyannameleri dağıtarak 16 Şubatta Darahini'ye (Genç) girmiştir⁷. İsyân planlandığı gibi gelişmiş Genç'ten sonra Muş, Çapakçur, Elazığ ve Palu da isyancılar tarafından ele geçirilmiştir.

Bu sıralarda Musul meselesi ile uğraşan hükümet kısa sürede yayılan isyan karşısında idari ve askeri önlemler olarak öncelikle bölgede sıkıyönetim ilan etmiştir. Başbakan Fethi Bey (Okyar) TBMM'nin 25 Şubat 1925 tarihli oturumunda isyan ile ilgili geniş malumat vererek; Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun 1. Maddesinde⁸ yapılacak değişiklik için bir kanun teklifi olduğunu şu sözlerle belirtmiştir:⁹

⁴ Abdülhaluk M. Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2010, s.462.

⁵ Yaşar Kalafat, *Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı*, s.147. ; Abdülhaluk M. Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, s.462.

⁶ Kuzey/ Kuzeydoğu Cephesi, Melekanlı Şeyh Abdullah'ın komutası altında, Harput- Elazığ Cephesi, Şeyh Sait'in kardeşi Abdurrahim'in, Diyarbakır Cephesi Doğu kanadı Hakkı Bey, batı yakası Emeri Faruk'un; Silvan cephesi ise Şeyh Şemseddin'in kumandası altında olacaktır. Bkz. Martin Van Bruinnessen, *Ağa, Şeyh, Devlet, İletişim Yayınları*, İstanbul 2008, s.421-422.

⁷ *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları*, I, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1992, s. 126. ; Kazım Karabekir, *Kürt Meselesi*, Emre Yayınları, İstanbul, 2004, s.14. ; Durmuş Yalçın vd.; *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları Ankara 2008, s.53.

⁸ "Dini veya mukaddesatı diniyeyi siyasî gayelere esas veya âlet ittihazı maksadıyla cemiyetler teşkili memnudur. Bu kabil cemiyetleri teşkil edenler veya bu cemiyetlere dahil olanlar haini vatan addolunur. Dini veya mukaddesatı diniyeyi alet ittihaz ederek, şekli devleti tebdil ve

“...Şurasını da söylemek isterim ki, Teşkilâtı Esasiyemizin ikinci maddesi mucibince Türk Cumhuriyetinin dini islâm olduğu bu mürettip ve müşevviklerin cümlesinin malûmu bulunduğu halde, mahza memleket dahilinde ihtilâl çıkarmak, isyan etmek ve Türk Milletinin öteden beri ihtiyacı olduğu huzur ve sükûnu sekte dar etmek için badema buna mümanaat etmek lâzımdır. Bunun için halkın hissiyatı diniyesi alet ittihaz edilmiştir. Dini ve mukaddesatı diniyeyi âlet ittihaz ederek, halkı, milleti, vatan, Cumhuriyet aleyhine teşvik edenler hakkında, ah-kâmî şedide-i kanuniye vaz eylemek lüzumu, bir kere daha tezahür etmiştir.”

Alınan önlemlere rağmen isyanın önlenememesi neticesinde Fethi Bey istifa etmiş 3 Mart 1925 tarihinde İsmet İnönü başkanlığında yeni hükümet kurulmuştur. İsmet İnönü başkanlığındaki yeni hükümet güvenoyu alır almaz isyanın bastırılması için gerekli tedbirler alınmaya başlamış, 4 Mart'ta Tahrir-i Sükun Kanunu ile İstiklal Mahkemeleri'nin kurulması ile ilgili kanunlar TBMM'de kabul edilmiştir.

Ankara'da isyan için gerekli önlemler alınırken Diyarbakır'a saldıran isyancılar Kolordu Kumandan Vekili Mürsel Paşa'nın askeri harekâtı sonucunda 7/8 Mart gecesi püskürtülmüşler ve bu harekât sonrasında isyan hareketi gerilemeye başlamıştır. 1 Nisan'da Hani, 6 Nisan'da Palu, 8 Nisan'da Çapakçur ve 12 Nisan'da Darahini (Genç) hükümet kuvvetlerinin eline geçmiştir. 14 Nisan'da Kürt Teali Cemiyeti lideri Seyit Abdulkadir ile Palulu Kör Sadi de gözaltına alınmıştır. İsyanın artık başarıya ulaşamayacağını fark eden Şeyh Sait Varto üzerinden İran'a kaçarken kayınbiraderi Binbaşı Kasım'ın ihbarıyla 15 Nisan'da yakalanmıştır.¹⁰

13 Şubat-15 Nisan 1925 tarihleri arasında iki ay devam eden isyan kısa sürede Bingöl, Muş, Diyarbakır, Tunceli, Elazığ, Ergani, Silvan, Siirt ve Urfa gibi geniş bir alana yayılmıştır.

1. Palulu Abdullah Sadi'nin Faaliyetleri

Kürt Teali Cemiyeti üyelerinden ve bu cemiyetin lideri Seyit Abdülkadir'in yakın adamlarından olan Palulu Kör Sadi, Meşrutiyet yıllarında Sadrazam Mahmut Şevket Paşa tarafından Taif'e sürülmüş buradayken, İngilizlere esir düşmüş bir müddet sonra serbest bırakılmıştır. Sürgün sonrasında Kahire'ye¹¹

tağvir veya emniyeti devleti ihlâl veya dini veya mukaddesatı diniyeyi alet ittihaz ederek her ne suretle olursa olsun ahali arasına fesat ve nifak ilkası için gerek münferiden ve gerek müştemian kavli veya tahriri veyahut fiilî bir şekilde veya nutuk iradı veyahut neşriyat icrası suretiyle harekette bulunanlar kezaik haini vatan addolunur.”, TBMM Zabıt Ceridesi, İ: 64, C: II, 25.2.1341 (1925), s. 310.

⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, İ: 64, C: II, 25.2.1341 (1925), s. 309.

¹⁰ Uğur Mumcu, Kürt - İslam Ayaklanması (1919-1925), Ankara, 2005, s.82-83.

¹¹ Kahire'de İngiliz polisi adına çalıştığı söylenmektedir. Bkz. Uğur Mumcu, Kürt - İslam Ayaklanması, s.61.

gitmiş burada İngiliz İstihbarat memuru olduğunu söyleyen Celal¹² isimli Türk polisi ile tanışmıştır. Sonraki tarihlerde Polis memuru Celal, bağımsız bir Kürt devletinin kurulması için faaliyetlerde bulunan Abdullah Sadi Efendi ile görüşmelerde bulunmuş, Emniyet Müdürü Ekrem Bey'e 27 Eylül 1924 tarihli bir rapor göndermiştir. Bu raporda yazılanlara göre; Palulu Kör Sadi Kürt muhtariyeti için faaliyet yürüttüğünden Taif'e sürülmüş; sürgünde bulunduğu sırada İngiliz orduları Genelkurmay Başkanı Deedes'e Kürdistan konusunda bazı projeler vermiştir. Polis memuru Celal'e Dersim ve Palu çevresinde geniş tabanlı bir ayaklanma ile Gazi Paşa'ya suikast düzenlemek istediğini, bu faaliyetleri ise İngilizlerin para yardımları ile desteklemesini söyleyerek İngiliz büyükelçiliği ile görüşmesi için aracılık yapmasını istemiştir. Tüm bu söylediklerinin ise Seyit Abdülkadir'in bilgisi dahilinde olduğunu ima etmiştir.

Celal'in Emniyet Müdürü Ekrem Bey'e gönderdiği 8 Ekim 1924 tarihli raporda ise Palulu Kör Sadi ile görüştüğünü, Seyit Abdülkadir'in Sadi'ye tam yetki verdiğini belirtmiştir. Kürt İstiklal Komitesi adına yapılan görüşmelerde Sadi şu şartları öne sürmüştür:

“1. Mısır veya Kıbrıs'ta görüşülmesi

2. Ayaklanma başarıya ulaşıncaya kadar Kürdistan'ın bağımsızlığının onaylanması ve yapılacak yardımlar için şimdiden güvence verilmesi ve bu amaçla belge alış veriş yapılması.

3. Ayaklanma süresince silah ve mermi yardımı sağlanması.

4. İki yüz bin lira kredi verilmesi.”

Aralarında geçen konuşmada ise Sadi, bir cemiyet adına bu görüşmeleri yaptığını, İngiltere'nin bağımsız Kürdistan için tam desteğini alırsa tüm Kürtlerin ayaklanacağını, bu konu hakkında İngilizlerle daha geniş müzakere etmek arzusunda olduklarını bildirmiş, fakat görüşmelerin yurt dışında yapılmasını istemiştir. İngiliz istihbarat memuru olarak Sadi ile görüşmeler yapan polis Celal ise böyle bir şeye gerek olmadığını kendisinin tam yetkiye sahip bulunduğunu, ilk temaslardan sonra gerekirse bunlara dışarda da devam edilebileceğini söylemiştir. Kör Sadi ise izlenebileceğini söylemiş, geçmiş deneyimlerini anlatarak korktuğunu belirtmiştir. Karşılığında ise polis Celal korkak adamların böyle işlere girişemeyeceğini söyleyip Kör Sadi'den bağlı olduğu cemiyet adına yetki belgesi istemiştir.¹³

Bu görüşmelerden sonra Palulu Kör Sadi ile sözde İngiliz yetkililer arasındaki görüşmelerin ikinci safhasına geçilmiştir. Muhtemelen Kör Sadi'nin İngiliz yetkililer ile görüşme isteğine karşılık devreye İngiltere

¹² Konuyla ilgili kaynaklarda Celal ismi Nizamettin olarak geçiyor. Fakat Uğur Mumcu, Palulu Kör Sadi'nin iki ayrı kişiyle görüştüğünden bahseder. Bkz. Metin Toker, *Şeyh Sait ve İsyanı*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., Nisan 1998, s. 62.

¹³ Uğur Mumcu, *Kürt-İslam Ayaklanması*, s.61; Metin Toker, *Şeyh Sait ve İsyanı*, s.62.

Hariciye Nezareti Umur-u Şarkiye Müdürü Mr. Templen (Templeto) girer. Mr. Templen esasında Taksim Belediye Zabıta memurlarından Nizamettin'dir. Nizamettin İngilizce bilmemesine rağmen iyi derecede İngilizce konuşuyormuş gibi taklit yapan ve sarışın uzun boylu bir kişidir. Kör Sadi için şüphe uyardıracak her şey bu plan dahilinde yok edilmeye çalışılmış ve sonrasında Mr. Templen ile Kör Sadi'nin görüşmesi ayarlanmıştır. Yaptıkları görüşmede Mr. Templen'e Palulu Kör Sadi'nin sunduğu teklif şöyledir:¹⁴

"1. İngilizler Kürt emirliğinin kurulmasını destekleyecekler ve civar ülkelerden korunmasını sağlayacaklardır.

2. İsyan 1926 ilkbaharında başlayacak isyanın ilk hedefi Diyarbakır olacak ve Musul hududunda İngilizlerle temas edeceklerdir.

4. Kürt Emaretine Akdeniz 'de bir çıkış noktası verilecektir.¹⁵

5. Emaretin başına Seyit Abdülkadir getirilecek ve onun kuracağı kabineye müdahale edilmeyecektir.

6. Musul hududundaki İngilizlerle temas edildiğinde İngilizler gerekli silah ve para yardımını yapacaklardı. Yardımın ilk taksiti 250.000 altın olacak ve buna göre Kürt istiklal komitesinin birinci safhasını tamamladığı bu safhasından sonra İngilizlerin fiili yardımı başlayacaktır."

24 Kasım 1924 tarihli bu isteklerin bulunduğu raporda ayrıca Kürt ayaklanmasının İstanbul, İzmir, Bursa ve Konya'da da planlandığı ve başarıya ulaştıktan sonra Sultan Vahdettin'in İstanbul'a getirtileceği yazıyordu. Emniyet Müdürü Ekrem Bey tüm bu raporları Ankara'ya İçişleri Bakanlığına göndermiş ve hükümeti durumdan haberdar etmiştir.¹⁶ Bir müddet ara verilen görüşmeler, Şeyh Sait İsyanı'nın patlak vermesinden sonra yeniden başlar. Seyit Abdülkadir ve Kör Sadi ile yapılan görüşmeler neticesinde, Seyit Abdülkadir isyan bölgesine geçmek için İngilizlerin yardımını istemiş, ayrıca daha önce verilmesi kararlaştırılan paranın miktarının artırılmasını talep etmiştir. Bu görüşmeden sonra iki taraf arasında bir protokol imzalanması kararlaştırılmış; fakat Seyit Abdülkadir yapılan temaslardan kuşkulananak bu protokolü imzalamak istememiştir.¹⁷

Yaşanan gelişmeler neticesinde Şeyh Sait isyanıyla bağlantısı olduğuna kanaat getirilen Seyit Abdülkadir ve Palulu Kör Sadi İstanbul'da tutuklanarak ilk sorguları yapılmış ve Şark İstiklal Mahkemelerinde yargılanmak üzere Diyarbakır'a doğru yola çıkarılmışlardır.¹⁸

¹⁴ Yaşar Kalafat, *Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı*, s.125.

¹⁵ Bu çıkış noktasını Mersin ve İskenderun limanları sağlayacaktı. Bkz. Uğur Mumcu, *Kürt-İslam Ayaklanması*, s.64.

¹⁶ Uğur Mumcu, *Kürt-İslam Ayaklanması*, s.65.

¹⁷ Metin Toker, *Şeyh Sait ve İsyanı*, s.65. , Uğur Mumcu, *Kürt-İslam Ayaklanması*, s.66-67.

¹⁸ Bülent Taşpınar, *Hâkimiyet-İ Milliye Gazetesinde Şeyh Sait Ayaklanması*, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010, s.92.

2. Palulu Kör Sadi'nin Şark İstiklal Mahkemesinde Yargılanması

Takrir-i Sükûn Kanunundan sonra hükümet İstiklal Mahkemeleri Kanununun 1. maddesi gereğince idam kararlarının meclis tarafından tasdik edilmesi için merkez Ankara olmak üzere isyan bölgesinde ikinci bir İstiklal Mahkemesi kurulmasına karar vermiştir. Diyarbakır Şark İstiklal Mahkemesi heyeti şu kişilerden oluşturulmuştur:

Başkan: Mazhar Müfit Kansu (Denizli)

Savcı: Ahmet Süreyya Örgüevren (Karesi)

Üye: Lutfi Müfit Özdeş (Kırşehir)

Üye: Avni Doğan (Bozok)

Üye; Ali Saib Ursavaş (Urfa)

Mahkeme Heyeti 12 Nisan 1925'te Diyarbakır'a ulaşmış, 14 Nisan 1925 tarihinde ise İstiklal Mahkemesi fiilen görevine başlamıştır.¹⁹ Sanıkların yargılanması sinema salonunda yapılmıştır. Mahkemede ayaklanma öncesindeki hazırlıklarından dolayı ilk olarak isyanın lideri olarak gördüğü Seyit Abdülkadir ve arkadaşlarının yargılamasına başlanmıştır.²⁰ O gün mahkemede Abdülkadir, Mehmet, Nafiz ve Kör Sadi olmak üzere dört sanık vardır. Her sanığa tek tek kendilerini tanıttıcı sorular sorulmuştur. Palulu Kör Sadi kendisini şöyle tanıtmıştır:

“Adım Sadi, babam Said, Palu'luyum, üçyüzonaltı doğumluyum. İstanbul'da otururum.”

Ardından Savcı Ahmet Süreyya Bey iddianameyi okumuştur. Savcının iddianamesi şöyledir:²¹

“Kürt isyan ve ihtilaliyle alakalı ve asilerin kışkırtıcılarından olmaktan maznun mefsuh Kürdistan Teali Cemiyeti Reisi Seyit Abdülkadir ve oğlu Seyit Mehmet ve Erbilli Hoşnev aşireti Reisi Nafiz ve Palulu olup çeşitli Kürt cemiyetlerinde aza bulunan Abdullah Sadi'nin iddia edilen suçu işledikleri bağlı dava evrakı arasındaki zabıtlar, ilk ifadeler, mektuplar, vesikalar ve diğer bütün kâğıtların metinlerinden ve deliller ve karine ile sabit olmaktadır. Suçlarının mahiyetine göre cezalarının tayini ve maznunların işledikleri iddia olunan suçun mahiyeti itibarıyla haklarında tevkif kararı verilmesini rica ederim.”

Savcı davası hakkındaki düşüncelerini açıklarken bu sanıkların faaliyetlerini tasavvur, tertip, karar ve icra olmak üzere dört evreye ayırmıştır. Savcı, Seyit Abdülkadir'in isyanın başarıya ulaşması için özellikle teşkilatın en faal adamı Kör Sadi aracılığı ile yabancı devletlerle temas kurmuş olduğunu, Şeyh

¹⁹ İlhami Aras, *Adım Şeyh Said*, İlke Yayınları, İstanbul, Ocak 1992, s.59-60.

²⁰ Ercan Karakoç-Enver Yalçın, “Bir Siyasetçi ve Lider Olarak Seyyid Abdülkadir,” *Mavi Atlas*, S.6 ,Yıl:2016, s.93., (76-99.); Uğur Mumcu, *Kürt – İslam Ayaklanması*, s.94.

²¹ İlhami Aras, *Adım Şeyh Said*, s. 68-69.

Sait'in oğlu Ali Rıza ile görüşerek onu evinde misafir ettiğini söylemiştir. Sonrasında ise Kör Sadi ile sözde Mr. Templen'in görüşmelerine ait rapor ve tutanakları mahkemeye sunmuştur.²²

Önce Seyit Abdulkadir'in sorgusuna başlanmıştır. Bağımsız Kürdistan için faaliyetlerini kabul eden Seyit Abdulkadir, Şeyh Sait isyanıyla ilgisi olmadığını iddia etmiştir. Sıra Kör Sadi'nin sorgusuna geldiğinde, Kör Sadi ilginç bir şekilde savcılıkta suçlamaları reddettiği halde mahkemede kabul etmiştir. Bağımsız Kürt devleti için çalıştığını hatta bu çalışmalarından dolayı sürgüne gönderildiğini Mr. Templen ile olan görüşmelerini ayrıntılarıyla anlatarak kabul etmiştir. Pişman olduğunu fakat artık bunları yapmış olduğunu verilecek idam cezasının da adaletin kendisi olduğunu söylemiştir. Savcı, savcılıkta reddettiği suçlamaları burada neden kabul ettiği sorunca ise sebebini şöyle açıklamıştır.

“ ... Uzun zamandan beri Seyit Abdulkadir Efendi, beni iyi kötü besler, beni korurdu. Ben de kendilerine hizmetler ederdim. Tutuklanıp buraya geldikten sonra bana bir süre baktı. Fakat son günlerde beni tamamen terk etti. İnsanlar felaket günlerinde belli oluyor. Kendisine bu kadar hizmet ettim. Şu son günlerimde beni aç bıraktı. Ondan müteessir oldum. Ve zaten mahkemece anlaşılan durumu adalet huzurunda beyan ediyorum.

Hapishanede tahakküm etmek istiyor. Bu gece beni az kalsın öldürtüyordu. Alemi ateşle yakıp kendileri kurtulmak istiyorlar. Cumhuriyetin adaletinden, şefkatinden eminim.

İstanbul'da Mr. Templen ile konuşmalarım Seyit Abdulkadir'in bilgisi ile yapılmıştır. Biz bu adamı hakiki İngiliz zannettik. Türk ve hatta emniyet memuru olduğunu katiben anlamadık. Seyit Abdulkadir konuşmalar hakkında talimat veriyordu....Şeyh Sait'in oğlu Ali Rıza, iki gün Abdulkadir'in evinde oturdu. Ayaklanmayı o zaman düzenlediler. Bu sebepten dolayıdır ki, Abdulkadir ayaklanmayı daha önceden biliyordu. Zaten Abdulkadir'in haberi olmadan Kürdistan'da yaprak kıpırdamaz.

Ah beyler! Bu sır Bektaşî sırrı gibidir. Abdulkadir oğlu aracılığı ile komşusu İngilizlerle de bu konuyu görüştü. Bütün iskele hamallarını elde etmişti. Cephaneyi İstanbul'dan kendisi sağladı.”

Palulu Kör Sadi'nin bu ifadeleri karşısında Seyit Abdulkadir ise mahkemeye Sadi'nin yalan söylediğini haykırıp iddiaları kabul etmemiştir. Dava süresi boyunca Seyit Abdulkadir ve oğlu Mehmet, Sadi'yi yalancılıkla suçlamışlar fakat Sadi suçlamalarını sürdürmüştür.²³

23 Mayıs 1925 tarihinde kalabalık bir dinleyici kitlesi önünde yapılan son duruşmada önce sanıklar savunmalarını yapmışlardır. Tüm sanıklar suçsuz ol-

²² Bülent Taşpınar, *Hâkimiyet-İ Milliye Gazetesinde Şeyh Sait Ayaklanması*, s. 95-96., Metin Toker, *Şeyh Sait ve İsyanı*, s.133-136. , Uğur Mumcu, *Kürt – İslam Ayaklanması*, s.96-97.

²³ Uğur Mumcu, *Kürt – İslam Ayaklanması*, s.97-98.

duklarını kanıtlamak için kendilerini savunurken; Palulu Kör Sadi kendini savunmayı bir tarafa bırakarak Seyit Abdulkadir'in suçluluğunu ispatlamaya çalışmıştır. Sonrasında ise mahkeme heyeti dava ile ilgili hükmünü açıklamıştır. Karara göre Seyit Abdulkadir, oğlu Seyit Mehmet, Palulu Kör Sadi, Bitlisli Hüzanizade Kemal Feyzi, Avukat Hacı Ahdi ve Hoca Askeri'nin idamına karar vermiştir.²⁴

Mahkemenin hükmü 27 Mayıs sabahı Diyarbakır Ulu Cami önünde yapılmıştır. Önce Bitlisli Feyzi, arkasından Hacı Ahdi asılmış; sonrasında sıra Seyit Abdulkadir, oğlu Seyit Mehmet ve Palulu Abdullah Sadi'ye gelmiştir. Seyit Abdulkadir asılmadan evvel *"Beni asmakla Kürtlük gayretlerini diriltiyorsunuz."*; oğlu Seyit Mehmet ise *"Peygamber sülalesine bu reva görülür mü? Başınıza iş açıyorsunuz."* demişlerdir. Palulu Kör Sadi'nin son sözleri ise şöyle olmuştur:

*"Son sözüm şudur: Memleketin selameti namına muhterem hakimler heyetinin hakkımızda verdiği kararı minnet ve şükranla karşılıyorum. Kabul ediyorum. Hepimiz idam cezasına müstahakız. Çünkü vatana hıyanet ettik. Allah Türk milletinin, Türk memleketinin saadetini müemmen ve ebedi etsin. Söyleyeceklerim bu kadardır."*²⁵

Şeyh Sait'in davası da 26 Mayıs ile 27 Haziran tarihleri arasında yapılmış, yargılama sonucunda Şeyh Sait ve beraberindeki 46 isyancının idamına karar verilmiştir. 29 Haziran günü ise suçluların infazı gerçekleşmiştir.²⁶

Sonuç

Şeyh Sait İsyanı'nın ortaya çıkmasında birkaç sebebin olduğu gerçeği ile olayları değerlendirmek gerekirse isyanın dini temel alan bir Kürt isyanı olduğu gözlemlenmektedir. Şeyh Sait'in bölgedeki faaliyetleri ve isyanın bizzat komutasında olması, diğer yandan ise İstanbul'da bulunan Seyit Abdulkadir'in isyanın başarıya ulaşması için yapmış olduğu temaslar ve her iki liderin Şeyh Sait'in oğlu Ali Rıza aracılığıyla temasa geçmesi, isyanın iki ayrı koldan yürütüldüğü gerçeğini açıkça göstermektedir.

Diğer yandan ise isyanda bir İngiliz parmağı olduğu iddiaları, aslında kanıtlanamamış olmakla beraber, isyanın Musul meselesinin çözülmeye çalışıldığı bir dönemde patlak vermesi ve Palulu Kör Sadi aracılığıyla yapılan İngiliz desteği arama çabaları isyanın İngilizlerin desteği ile çıktığı görüşünü desteklemesi açısından bir kanıt niteliğinde olabilir. Kanaatimiz isyanın doğrudan bir İngiliz desteği ve yardımı almamış olduğundan yana olmakla beraber isyandan önce diğer isyanlarda olduğu gibi bir İngiliz kışkırtması olduğu yönündedir.

²⁴ Ercan Karakoç – Enver Yalçın, *"Bir Siyasetçi ve Lider Olarak Seyyid Abdülkadir"*, s.94, Metin Toker, *Şeyh Sait ve İsyanı*, s.137-138.

²⁵ İlhami Aras, *Adım Şeyh Sait*, s.72. ; Uğur Mumcu, *Kürt – İslam Ayaklanması*, s.101. ; Metin Toker, *Şeyh Sait ve İsyanı*, s.139.

²⁶ Yaşar Kalafat, *Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı*, s.178.

Olaya iki farklı pencereden bakmak gerekirse, ilk olarak isyan doğrudan İngilizler tarafından yönetilmiş veya yönlendirilmiş olsaydı, büyük ihtimalle Metin Toker'ın James Bond hikâyesine benzettiği Palulu Kör Sadi ile Mr. Templen olayının yaşanmamış olması, en azından görüşmelerinin bu denli ileri gitmemiş olması gerekirdi. Fakat bir başka pencereden bakıldığında ise, söz konusu bir devletin başka bir devlet içerisinde bir isyan tertip etmesi veya çıkan bir isyana destek olması ve bunu aleni yapması diplomasi açısından farklı sonuçlar doğuracağından, isyana desteğin gizli bir şekilde verildiği ve arkasında bir delil bırakmamış olması da kuvvetle muhtemeldir.

KAYNAKÇA

ARAS, İlhami, *Adım Şeyh Sait*, İlke Yayınları, İstanbul, Ocak 1992.

BRUINNESSEN, Martin Van, *Ağa, Şeyh, Devlet*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

TAŞPINAR, Bülent, *Hâkimiyet-İ Milliye Gazetesinde Şeyh Sait Ayaklanması*, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010.

ÇAY, Abdülhaluk M., *Her Yönüyle Kürt Dosyası, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık*, İstanbul, 2010.

YALÇIN, Durmuş vd.; *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları Ankara 2008.

Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları, I, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1992.

KALAFAT, Yaşar *Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar*, Ankara, 1992.

KARAKOÇ, Ercan – Enver Yalçın, “Bir Siyasetçi ve Lider Olarak Seyyid Abdülkadir,” *Mavi Atlas*, S.6, Yıl: 2016, s.76-99.

KARABEKİR, Kazım, *Kürt Meselesi*, Emre Yayınları, İstanbul, 2004.

KOÇ, Nurgün, “Şeyh Sait Ayaklanması”, *Turkish Studies*, Volume 8/2, Winter 2013, s. 153-166.

KUTLU, Hakan, *Şark İstiklal Mahkemesinde 1925-1927 Döneminde Takrir-i Sükun Kanununun Uygulanması*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2007.

TOKER, Metin, *Şeyh Sait ve İsyanı*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., Nisan 1998.

MUMCU, Uğur, *Kürt - İslam Ayaklanması (1919-1925)*, Ankara, 2005.

TBMM Zabıt Ceridesi, İ: 64, C: II, 25.2.1341 (1925).